

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Р. І. Олексенко

аспірант, Таврійський державний агротехнологічний університет

Проведено аналіз економічного стану харчового підкомплексу агропромислового комплексу України. Виявлені основні соціально-економічні індикатори рівня життя населення України і також фактори, що зробили вплив на загальний стан галузі.

Харчовий підкомплекс агропромислового комплексу України налічує більше тридцяти галузей, що включають близько дев'ятнадцяти тисяч різних підприємств. Ситуація, що склалася на сьогоднішній день, в підкомплексі характеризується різким спадом виробництва всіх видів продуктів харчування, кризовим станом більшості підприємств, значним зносом основних виробничих фондів.

На частку виробництва м'ясного підкомплексу припадає 22,4% в структурі продовольчого ринку країни, м'ясні продукти входять в споживчу корзину і є життєво необхідними продуктами, що забезпечують людину незамінним тваринним білком. У сукупності продукція тваринництва займає в структурі раціону живлення 30% по калорійності, а за вмістом білка 60%. За станом на 2006 рік частка продукції тваринництва складала 56% в загальному об'ємі валової продукції сільського господарства.

Проте при всій очевидній важливості динамічного розвитку галузі, реальний стан м'ясного підкомплексу характеризується стійким наростанням кризової ситуації. Скорочення платоспроможного попиту населення (за деякими оцінками купівельна здатність середньої заробітної плати в країні в 2007 році складала 45% від рівня 2006 року, що викликало різке зниження споживання м'яса і м'ясопродуктів на душу населення). Так, при рекомендованому інститутом живлення нормативі споживання 80 кг в рік в 2006 році цей показник склав 49 кг проти 75 кг в 2005 році. В теперішній час його значення склав 44 кг.

М'ясо і м'ясопродукти є товаром з вельми

еластичним попитом, істотно залежним від рівня доходів населення.

Очевидно, що зниження рівня життя населення відбилося в першу чергу саме на даній групі товарів, не дивлячись на життєво важливу необхідність їх споживання. В зв'язку з цим нам представляється необхідним привести основні показники рівня життя населення країни за досліджуваній період (табл. 1).

При цьому, якщо в 1999 році купівельна спроможність на середню душу грошових доходів українців складала 68,0 кг яловичини, то в 2006 році — тільки 33,1 кг, рівно стільки ж, як в 1970 році.

Істотний спад виробництва в галузі відбувся відразу ж на старті радикальних економічних реформ. Статистичні дані цього періоду дуже показові. Так, виробництво м'яса в живій масі у всіх категоріях господарств скоротилося з 14,5 млн т в 2001 році до 7,7 млн т в 2007 році. При цьому найбільше скорочення виробництва відбулося на сільгоспідприємствах — з 10,2 млн т до 3,3 млн т відповідно. У господарствах населення рівень виробництва м'яса залишався достатньо стабільним на рівні 4,3 млн т. Виробництво у фермерських господарствах і складало 0,1—0,15 млн г [43].

У цей же період відбулося обвальне скорочення поголів'я худоби, що продовжується до цього часу. Дані на початок відповідних років приведені в таблиці 2.

Аналіз даних таблиці показує, що на початок 2006 року поголів'я всіх видів худоби, окрім свиней, досягла рівня нижче за 2002 рік: поголів'я великої рогатої худоби склало 33,0 млн голів, корів — 17,3 млн голів, свині — 11,3 млн голів, овець і кіз — 47,0 млн голів.

ЕКОНОМІКА АПК

Таблиця 1. Основні соціально-економічні індикатори рівня життя населення України

Найменування показників	Роки							
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Реальні грошові доходи, що розташовуються у відсотках до попереднього року	52,5	116,4	112,9	84,9	100,1	105,3	83,7	85,8
Величини прожиткового мінімуму (в середньому на душу населення), тис. грн..	1,9	20,6	86,6	264,1	369,1	411,2	493,3	907,8
Чисельність населення з доходом нижча за прожитковий мінімум: всього, млн чоловік	49,7	46,9	33,3	36,6	32,7	30,7	34,3	43,8
- у відсотках від загальної чисельності населення	33,5	31,5	22,4	24,7	22,1	20,8	23,4	29,9
Співвідношення з величиною прожиткового мінімуму, відсотків:								
- середньомісячної номінальної зарплати	281	254	226	159	190	206	189	152
- середнього розміру пенсій	119	138	129	101	116	113	115	70

Скорочення поголів'я відбулося за рахунок сільськогосподарських підприємств, тоді як в господарствах населення величина поголів'я не тільки не зменшилася, але і збільшилася по окремих видах тварин: в 2004—2006 роках на 12—17%, після чого, проте, в 2003 році намітилася тенденція скорочення (табл. 3).

Відповідно змінилась і структура поголів'я тварин по видах господарств. Якщо на початок 2001 року в сільськогосподарських підприємствах знаходилося 87,7% великої рогатої худоби, 74,5% корів, 81,5% свиней і 72,3%, вівців та кіз, то до початку 2006 року ці показники склали 62,3%, 52,6%, 54,6% і 32,7% відповідно.

Разом з кількісними змінами поголів'я худоби в перші післяреформенні роки відбулися серйозні якісні зміни. Так, жива маса худоби, що реалізовується на забій, тільки за період з 2000 по 2004 роки скоротилася у великої рогатої худоби з 361 кг до 292 кг, у свиней — з 111 до 87 кг, у овець і кіз — з 33 до 31 кг. Середньодобовий приріст живої маси у свиней на вирощуванні і відгодівлі склав в 2002 році 172 г проти 234 г в 2000 році. Тривалість вирощування забійних свиней наблизилася до 17 місяців, проти 5—6 місяців в розвинених країнах. Якщо в 2000 році витрати кормів в тваринництві сягали до 225,8 млн т, зокрема концентрованих 85,9 млн т, то вже в 2003 році лише 191,6 і 70,8 млн т, відповідно. Витрати праці на виробництво 1 ц приросту живої маси в порівнянні з США вищі по великій рогатій худобі в 18,5

раз, по свинях — в 32 рази.

При потенційній нагоді виходу молодняка від 100 маток, на рівні 95 телят, 1700 поросят в 2005 році вихід приплоду склав 70 і 908 голів, відповідно.

Щорічні втрати від загибелі в сільгоспідприємствах складають 2,2—2,8 млн гол. великої рогатої худоби, 5,4—6,2 млн гол. свиней, 3,4—5,4 млн гол. вівців і кіз. При цьому близько 70% загиблої великої рогатої худоби доводиться на телят народження поточного року, 82% загибель свиней і поросят у віці до 4 місяців, 30% загибель овець і кіз — на ягнят і козенят до одного року. Основною причиною слабого використання потенціалу тварин є їх недостатнє і незбалансоване харчування. Так, з розрахунку на одну умовну голову худоби припадає не більше 30 ц кормових одиниць, тоді як в країнах з розвиненим тваринництвом 40—45 ц.

Істотним фактором, що зробив вплив на загальний спад галузі, як наголошується в багатьох [1, 2, 3, 4] джерелах, став монополізм м'ясопереробних підприємств, які за відсутності державного регулювання і бюджетної підтримки, встановлювали закупівельні ціни на м'ясо, що не забезпечують рентабельне виробництво у тваринницьких формуваннях, і, окрім того, проводили невчасні розрахунки за поставлену продукцію, що позбавляло сільськогосподарські підприємства оборотних коштів та порушувало нормальне протікання вироб-

Таблиця 2. Поголів'я худоби у господарствах всіх категорій на Україні, млн голів

Види тварин	Роки									
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
ВРХ	57,0	54,7	52,2	48,9	43,3	39,7	35,8	31,5	28,5	28
В т.ч. корови	20,5	20,6	20,2	19,8	18,4	17,4	16,2	14,5	13,5	13,0
свині	38,3	32,4	31,5	28,6	24,9	22,6	19,3	17,3	17,2	18,3
Вівні та кози	58,2	55,3	51,4	43,7	34,5	28,0	23,6	18,8	15,6	14,8

Таблиця 3. Поголів'я тварин усіх видів за категоріями господарств на Україні, млн голів

Види худоби по категоріях господарств	Роки					
	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Велика рогата худоба	54,7	48,9	43,3	39,7	35,1	28,0
у сільськогосподарських підприємствах	43,9	36,3	31,1	27,7	23,7	17,4
у особистих господарствах населення	10,7	12,0	11,6	11,4	10,9	10,1
у фермерських господарствах	0,1	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5
Зокрема корови	20,6	19,8	18,4	17,4	15,9	13,1
у сільськогосподарських підприємствах	14,8	12,8	11,4	10,4	9,1	6,9
у особистих господарствах населення	5,7	6,7	6,7	6,7	6,5	6,0
у фермерських господарствах	0,1	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2
Свині	35,4	28,6	24,9	22,6	19,1	18,3
у сільськогосподарських підприємствах	27,6	20,3	16,7	14,7	11,5	10,0
у особистих господарствах населення	7,7	7,9	7,8	7,5	7,3	7,8
у фермерських господарствах	0,1	0,4	0,4	0,4	0,3	0,5
Вівці і кози	55,3	43,7	34,5	28,0	22,8	14,8
у сільськогосподарських підприємствах	38,0	25,8	18,4	13,5	9,9	4,9
у особистих господарствах населення	17,1	16,9	15	13,4	12,0	9,1
у фермерських господарствах	0,2	1,0	1,1	1,1	0,9	0,8

ничого процесу. Монополізм м'ясопереробних підприємств витікає із практики Планової економіки установлювати в районних центрах перероблюючі потужності, на які повністю замикались постачання сільгосптоваровиробників даного або декількох районів. Система постачань була достатньою мірою оптимізована, а м'ясопереробні підприємства мали стабільні сировинні зони. Проте в даний час результатом протидії даній ситуації стало виникнення на базі сільськогосподарських підприємств так званої малої переробки і активні пошуки альтернативних каналів збуту.

Випуск м'яса на мінівиробництвах при сільськогосподарських підприємствах склав до серпня 2006 року — 48% загального вироблення проти 28,8% в 2002 році, а ковбасних виробів близько 6% проти 3,7%, відповідно. В результаті крупні виробництва частково втрачають свої сировинні зони, погіршується якість продукції і відбувається спад економічної ефективності галузі. Ефективність малої переробки за винятком хлібопекарень виявляється невисокою, але до моменту усвідомлення даного факту керівниками потужності вже були окуплені.

Малу переробку не можна вважати перспективним напрямом, оскільки часто не дотримуються санітарно-епідеміологічних, технологічних параметрів переробки сировини, низька кваліфікація кадрів на місцях, на низькому рівні знаходяться якість і оформлення продукції, підприємства мають слабкі маркетингові можливості. Крім того, автор указує, що "за підрахунками фахівців, частка витрат на будівництво м'ясокомбінатів малої потуж-

ності (2 т в зміну) удвічі вище аналогічних затрат великих м'ясокомбінатів 10 т за зміну), а термін окупності більше при нормативі для м'ясної промисловості 6—7 років.

Недоліком даного напряму слід вважати вагому втрату сировини і, як наслідок, — зростання собівартості продукції із-за використання простих технологій і малих об'ємів переробки. Крім того, негативні моменти пов'язані з труднощами "входу на ринок з неконкурентоздатною продукцією і екологізації виробництва".

Іншим чинником, який зумовив спад економіки галузі в країні в даний період, стало збільшення імпорту м'яса. Якщо у 1990 році об'єм імпорту худоби і птаха в забійній вазі склав 1535 тис.т при об'ємі внутрішнього виробництва 10112 тис.т, то до 2005—2006 років об'єм імпорту склав величину 2250—2113 тис.т при об'ємі внутрішнього виробництва 5796—5333 тис.т. У 1997 році було досягнуто максимально критичне співвідношення — величина імпорту склала 3015 тис.т. при об'ємі внутрішнього виробництва 4854 тис.т. У результаті фінансової кризи 2004 року об'єм імпорту дещо скоротився і склав в 2005 році 2348 тис.т, у 2005 році 2126 тис.т при об'ємі внутрішнього виробництва 4703 і 4313 тис.т відповідно.

На кошти, які витрачають на імпорт м'яса, доцільніше було б закупити фуражне зерно, використовуючи яке можна було б виробити в півтора рази більше м'яса, підтримавши тим самим роботу комплексів вирощування тварин.

В умовах, що склалися, імпорт м'ясопродуктів не тільки заміщав недостатнє внутрішнє

ЕКОНОМІКА АПК

виробництво, скільки, навпаки, сприяв подальшому спаду, через нижчі ціни, забезпечених бюджетною підтримкою держав-експортерів.

ВИСНОВОК

Характер ситуації, що склалася в м'ясному під комплексі: відсутність державної підтримки, істотний вплив скорочення платоспроможного попиту населення, зниження місткості регіонального ринку, кризовий стан сільсько-господарського виробництва в значному ступені визначають гостроту конкуренції на ринку м'ясопродуктів в Україні. Причому в умовах різкого скорочення поголів'я худоби наявність конкуренції буде характеризувати не тільки ринок готової продукції, але і діяльність на ринку сировинних ресурсів.

Дана обставина об'єктивно вимагає ретельного виявлення зовнішніх чинників, що визначають конкурентну ситуацію в галузі на

рівні регіону, і оцінки інтенсивності конкуренції підприємств, що діють на ринку, з метою визначення пріоритетних чинників конкурентоздатності підприємств.

Література:

1. Саблук П.Т. Аграрна економіка і політика в Україні (У 3-х томах). — К.: ІАЕ, 2001. — 147 с.
2. Розвиток господарських формувань і організація виробництва в аграрній сфері АПК/ За ред. М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка. — К.: ІАЕ, 1999. — 296 с.
3. Формування ринкового механізму в аграрному секторі АПК / За ред. В.К.Терещенка. — К.: ЗАТ "Нічлава", 2002. — 384 с.
4. Шпичак О.М. та ін. Ціни, витрати, прибутки агровиробництва та інфраструктура продовольчих ринків / За ред. О.М. Шпичака. — К.: ІАЕ, 2000. — 585 с.